

Atmintis, išmokimas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis²

Jolanta Kuznecovienė

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS

EL. PAŠTAS: J.KUZNECOVIENE@SMF.VDU.LT

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 29–47 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Straipsnyje analizuojami Londone gyvenančių antros kartos imigrantų tautinės tapatybės darybos būdai ir resursai. Pagrindinis pristatomų duomenų šaltinis – Londone 2013 m. kovo ir balandžio mėnesiais atliktas kokybinis tyrimas, kurio pagrindą sudaro 12 giluminių interviu. Apibendrinama tyrimo duomenis autorė daro keletą išvadų. Antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratos yra ambivalentiškos, apjungiančios priskirtinumą, pasirenkamumą ir pasikeitimo galimybes numatančius bruožus. Transnacionalizmo ir daugiakultūriškumo kontekste konstruojamos tautinės tapatybės sampratos įgalina imigrantų brūkšnelines – apjungiančias buvimą ir lietuviu(-e), ir angliu(-e) – tapatybes. Lengvas jų gyvenamos šalies kultūrinių kodų nuskaitymas ir habitualus jų vartojimas yra pagrindinis veiksnys, skatinantis antros kartos imigrantus vadinti save anglais. Lietuviškumo išmokimas vaikystėje, prisiminimai ir pilietybė yra svarbiausi resursai, kuriuos jie pasitelkia vadindami save lietuviais. Tačiau tautinė tapatybė, konstruojama per suvokiamą, kaip priskirtą ir nepatvirtinamą per veiklas pilietybę, atsiminimus, kurie neturi nostalginės ar emocinės dimensijos kilmės šaliai, o atspindi tik asmeninės istorijos dalį, padaro ją fragmentuota ir nepatvaria – retai bepatvirtinama per diskursyvines praktikas ir veiklas.

Pagrindiniai žodžiai: antroji imigrantų karta, tautinė tapatybė, pilietybė, atmintis.

Įvadas

Globaliame pasaulyje, transformuojančiame (ir jau transformavusiame) vietos, erdvės ir teritorijos sampratas, kinta ir žmonių saistymosi su valstybe, šalimi ir tauta pobūdis. Šie procesai privertė tyrinėtojus permąstyti daugelį su žmonių mobilumu ir migracija susijusių procesų ir reiškinių: *tirpstantį tautų katilą* seniai pakeitė kultūrinis pliuralizmas bei transnacionalizmas, imigrantų asimiliaciją ir net integraciją keičia išitraukimas, o paveldėtiems tapatumams užleidžia vietą *identitetai per brūkšnelį*, reiškiantys ir ten, ir čia buvimą.

² Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Sutarties Nr. VAT-41/2012.

Tapatybės visuomet konstruojamos per santykį su supančiais žmonėmis, vietomis ir institucijomis, jos yra situacinės ir fragmentuotos (Sarup 1994: 16). Dėliodamas tam tikrų fragmentų derinį, individas kuria savo tapatybę. Imigrantų atveju dažniausiai šie fragmentai pasirenkami iš dviejų skirtingų kultūrinių laukų – kilmės šalies ir visuomenės, kurioje gyvenama. Pastaroji pateikia naujus ir alternatyvius, dažnai net prieštarigus elementus ir inspiruoja ženklius tapatybės pokyčius. Mokslininkai (ir ne tik jie) vienbalsiai pripažįsta, jog tautinis ir ypač etninis identitetas gali būti kuriamas ir už nacionalinės valstybės ribų. Tačiau visi šie procesai atsiremia į daugybę dar neatsakytų klausimų. Vienas jų – antros kartos imigrantų saistymosi su kilmės ir gyvenimo visuomene būdai ir jų įvairovė, jų nacionalinės ir etninės tapatybės darybos strategijos ir jų savii-dentifikacijos kategorijos.

Mokslinėje literatūroje antroji imigrantų karta apibrėžiama skirtingai, dar vis nesutariama, kuriuos emigrantus priskirti šiai grupei. Kai kurie tyrėjai (Timmerman, Vanderwaeren, Crul 2003: 1068) antrąją kartą laiko imigrantus, kurie su tėvais atvyko gyventi į šalį būdami ne vyresni nei septynerių metų arba gimė užsieniečių pagal kilmę šeimoje. Tačiau dažniausiai atliekant empirinius tyrimus remiamasi samprata, kuri skiria vaikus imigrantus: pusantrios kartos ir antros kartos imigrantus (Portes, Zhou 1993: 75; Portes, Rivas 2011: 220). Pirmieji – tai vaikų amžiaus imigrantai. Pusantrios kartos imigrantams priskiriami užsienyje gimę vaikai, kurie su tėvais atvyko gyventi į kitą šalį ne vyresni kaip dvylikos metų. Antros kartos imigrantai yra imigrantų vaikai, gimę šalyje, į kurią yra emigravę jų tėvai. Dažniausiai pusantrios ir antros kartų imigrantai turi tokias pat lingvistines ir kultūrinės patirtis, tačiau pirmieji turi platesnę ir asmeniškiau išgyventais įvykiais pagrįstą atmintį, susijusią su kilmės šalimis, ir geresnius kilmės šalies kalbos įgūdžius (Rayaprol 2005: 131). Kartais, atliekant empirinius tyrimus, šios grupės apjungiamos naudojant vieną – antros kartos imigrantų sąvoką. (Rayaprol 2005: 131). Kadangi dauguma mūsų informantų į Angliją atvyko būdami ikimokyklinio amžiaus ir tik dvi informantės būdamos septynerių metų, sekdamas jau egzistuojančia empirinių tyrimų praktika savo informantus vadinsiu antros kartos imigrantais.

Nors Lietuvoje dauguma migracijos problemos aspektų nestokoja tyrėjų dėmesio, antros kartos lietuvių kilmės imigrantų tautinės tapatybės konstravimo problemoms skirtų ir publikuotų tyrimų rasti nepavyko. Dauguma užsienio mokslininkų atliktų tyrimų analizuoja antros kartos imigrantų integracijos problemas ir žymiai mažiau dėmesio skiria nacionalinės tapatybės darybos procesams. Tautinės tapatybes analizuojančių tyrimų srityje dominuoja iš Afrikos ir Azijos kilusių antros kartos imigrantų problemos, ir daug mažiau domimasi iš Europos šalių kilusių antros kartos imigrantų įsitraukimo procesais. Galima daryti prielaidą, jog ši problema ilgai buvo suvokiama kaip mažiau aktuali dėl

dominavusio teorinio požiūrio į šių imigrantų integracijos perspektyvą (plačiau apie tai kitame straipsnio skyriuje).

Tyrimai, analizuojantys antros kartos imigrantų tautinės tapatybės konstravimo ypatumus pabrėžia tautinių tapatybių binariškumą arba vadinamąjį *brūkšneliškumą*, šių tapatybių situaciškumą, imigrantų skirtingą saistymąsi su kilmės ir gyvenimo visuomene, tapatybių rangavimą pagal jautimosi ar savęs priskyrimo kriterijus (Rayaprol 2005: 139–141; Uriel 1994). Šiame straipsnyje bandoma išaiškinti, kokius saistymosi su kilmės ir gyvenimo visuomene būdus ir resursus pasitelkia lietuviai kilmės antros kartos imigrantai konstruodami, reprezentuodami ir komunikuodami tautinę tapatybę.

Straipsnyje pristatomi 2013 m. kovo ir balandžio mėnesiais Londone atlikto empirinio tyrimo duomenys. Londoną pasirinkome dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia kaip miestą, pastarųjų laikų emigrantų iš Lietuvos statistiškai dažniausiai pasirenkamą naują gyvenamąją vietą. Oficialiai skelbiamais 2011 m. gyventojų surašymo duomenis, Anglijoje gyvena 95 730 Lietuvoje gimusių žmonių, Londone – 39 817 žmonių, kurie sudaro 0,5 proc. Londono gyventojų. Jungtinės Karalystės ambasadoriaus D. Hunto manymu, iš tikrųjų šis skaičius yra dvigubai didesnis.³ Lauko tyrimo metu buvo taikomi giluminių interviu, dalyvaujančio stebėjimo ir neformalių pokalbių metodai. Šiame straipsnyje analizuojami dvylikos giluminių interviu duomenys. Informantai buvo atrinkti pasitelkiant *sniego gniūžtės* ir atsitiktinės atrankos metodus. Informantų amžius – nuo 21 iki 27 metų. Tyrimo metu dauguma informantų dirbo kvalifikuotą darbą (kirpėjos, pardavėjos-konsultantės, vairuotojo, staliaus, vadybininko, IT specialisto, parodų kuratorės, prodiuserio, mados fotografo) arba studijavo universitete. Vienas informantas dirbo pagalbinio darbuotoju fabrike. Kaip rodo mūsų tyrimo duomenys, tokia informantų imties struktūra iš esmės atitinka realią antros kartos emigrantų profesinę struktūrą. Kaip pasakojo mūsų informantai, puikus anglų kalbos mokėjimas, Anglijoje įgytas išsilavinimas, susikurti socialiniai šeimos ir jų pačių tinklai suteikia geresnes galimybes ieškant darbo ir įsidarbinant.

Antros kartos imigrantai: teoriniai saistymosi modeliai

Vienos pirmųjų studijų, analizavusios antros kartos imigrantų integracijos ir jų etninės tapatybės konstravimo problemas, buvo Williamo Lloyd Warnerio ir Leo Srole'o (1945, cit. iš Uriely 1994) ir Marcuso Lee Hanseno (1938, cit.

³ BNS ir lrytas.lt informacija. *Britai skaičiuoja, kiek lietuvių gyvena jų šalyje*. www.lrytas.lt. Žiūrėta 2015 01 22.

iš Uriely 1994) straipsniai. Warneris ir Srole'as pasiūlė vadinamąjį *tiesiosios asimiliacijos* požiūrį, teigiantį, jog kiekvienos vėlesnės kartos imigrantai vis labiau asimiliuojasi ir atsisako savo etninės tapatybės. Hanseno (1938) pateiktos išvados rodė kitas imigrantų saistymosi su atvykimo visuomene tendencijas. Jis teigė, jog trečios kartos imigrantai *prisimena* savo kilmę ir sustabdo asimiliacinį etniškumo ir skirtingumo praradimo procesą. Nors iš esmės minėtų autorių požiūriai į tolimas imigrantų integracijos tendencijas skiriasi, dėl antros kartos imigrantų jie sutarė. Viena svarbiausių jų suformuluotų išvadų teigia, jog esminis antros kartos imigrantų situacijos bruožas yra jų gyvenimas tarp dviejų kultūrų – kultūros, kurios erdvėje jie gyvena namuose, ir atvykimo šalies kultūros, kurią jie pirmiausia ryškiausiai patiria pradėję lankyti mokyklą. Atsidūrę tarp dviejų skirtingų laukų, antros kartos imigrantai renkasi ir pradeda identifikuotis su šalies, kurioje gyvena, kultūra, atmesdami įvairialypius praeities simbolius. Neretai antros kartos imigrantai, suvokdami savo etninę tapatybę kaip kliūtį siekiant asimiliacijos ar judėjimo socialinės hierarchijos laiptais aukštyn, ją nureikšmina minimaliai naudodami etninės grupės kalbą, nesilaikydami tradicijų.

Tiesiosios asimiliacijos požiūris migracijos tyrimuose dominavo iki XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios. Pokyčių teorinėse diskusijose atsirado po to, kai 1992 m. Herbertas Gansas, apibendrinęs savo tyrimo duomenis, paskelbė, jog pakitusi ekonominė Amerikos situacija, jos ideologijos kryptys, atvykstančių imigrantų socialinis statusas ženkliai keičia antros kartos imigrantų nuostatas – jie nebūtinai atmeta savo etninę tapatybę norėdami tapti amerikiečiais (Gans 1992). Deja, šios išvados nebuvo taikomos imigrantams, atvykusiems į Ameriką iš Italijos, Airijos ir Rytų Europos šalių. Iš šių šalių kilusių antros kartos imigrantų integracijos perspektyvos ir toliau buvo siejamos su tiesiąja asimiliacija. Po metų pasirodė bene reikšmingiausia Alejandro Porteso ir Mino Zhou (1993) studija. Nagrinėdami Amerikos atvejį autoriai išskyrė tris skirtingas antros kartos imigrantų integracijos į atvykimo visuomenę formas. Pirmoji akcentuoja vadinamąjį antros kartos imigrantų socioekonominių progresą ir teigia, jog po tam tikro laiko imigrantai akultūruojasi ir visiškai integruojasi į šalies ekonominį ir socialinį gyvenimą. Šį procesą išreiškia asimiliacijos sąvoka. Kitų imigrantų saistymosi su atvykimo visuomene scenarijų Portesas ir Zhou vadina segmentuota asimiliacija ir numato dvi galimybes: arba integraciją į žemiausią visuomenės klasinį segmentą, arba tam tikrą ekonominį progresą, išsaugant savo etniškumą. Nors šių autorių pasiūlytas teorinis antros kartos imigrantų integracijos aiškinimas iki šiol yra itin reikšmingas empiriniuose tyrimuose, kai kurie sociologai ir antropologai siūlo iš esmės kitomis prielaidomis paremtą požiūrį į antros kartos imigrantus. Jų idėjos susijusios su transnacionalizmo teorijos pamatinėmis prielaidomis (Simmons, Plaza 2006, cit iš Plaza 2006; Jurva, Jaya 2008).

Anot Dwaine'o Plazos ir Alaino Simmonso (2006, cit. iš Plaza 2006), pusantros ir antros kartos imigrantų, kaip ir jų tėvų, gyvenimo būdą galima vadinti transnacionaliu. Jie dalyvauja veiklose ir tinkluose, kurie praplečia ir perdengia jų kilmės ir gyvenimo visuomenių simbolines ribas. Toks transnacionalus gyvenimo būdas reiškia, jog, viena vertus, jie yra priklausomi nuo dominuojančios kultūros, kita vertus – nuo savo tėvų kultūros. Antros kartos imigrantų buvimo *naujos ir senos* kultūros susidūrimo erdvėje būseną jie pavadina anomine ir remdamiesi savo atliktu tyrimu pabrėžia, jog konstruodami etnines tapatybes imigrantai dažniausiai pasirenka vieną iš dviejų kelių: vienų trajektorijos įgauna asimiliacinę kryptį, ir jie yra linę identifikuoti su visuomenės, kurioje gyvena, kultūra, kiti, nesijaučiantys priklausa dominuojančiai kultūrai, konstruoja hibridinę tapatybę, kuri remiasi kilmės šalies tradicinėmis kultūros ideologijomis ir praktikomis, taip pat kai kuriais atvykimo visuomenės kultūriniais modeliais. Plaza ir Simmonsas (2006) išskiria du veiksnius, lemiančius hibridinių tapatybių konstravimą. Pirma, tai daugiakultūriškumo politika, skatinanti imigrantus gyventi erdvėje tarp dviejų pasaulių, kur tautinės ribos, tautinės kultūros ir tautinės tapatybės tampa lanksčios ir kintančios. Daugiakultūrinėje aplinkoje imigrantai nejaučia nei formalaus, nei stipraus neformalaus spaudimo priimti asimiliacinę inkorporacijos į atvykimo visuomenę strategiją (Plaza, Simmons 2006). Daugiakultūrinuose kontekstuose atliktų tyrimų duomenys rodo, jog daugiakultūriškumas inspiruoja etninio ir nacionalinio saistymosi įvairovę ir brūkšnelines imigrantų tapatybes (Jurva, Jaya 2008). Antrasis Plazos ir Simmonso (2006) išskirtas veiksnys, turintis įtakos *brūkšnelinių* tapatybių konstravimui, yra su šeimos aplinka susijusios praktikos – kalba, kuria kalbama namuose, gaminamas maistas, švenčiamos šventės, palaikomi ryšiai su giminėmis, gyvenančiais jų / ar jų tėvų kilmės šalyje. Šios praktikos formuoja antros kartos imigrantų saistymąsi su kilmės šalimi.

Mokslinėje literatūroje neretai pabrėžiama, jog iš Europos šalių kilę imigrantai dažniausiai konstruoja simbolinę etninę tapatybę, reiškiančią, jog etniškumas visų pirma yra jausmas arba subjektyvus ryšys su kilmės šalimi, o ne kasdienis dalyvavimas etninėje kultūroje (Jurva, Jaya 2008; Korkiasaari, Roinila 2005). Vickermanas (2002) atkreipia dėmesį į kitus imigrantų transnacionalaus būvio padarinius. Anot jo, viena vertus, transnacionali aplinka suteikia alternatyvių galimybių judėti socialinės hierarchijos laiptais į viršų, tačiau, kita vertus, transnacionalus gyvenimo būdas ar transnacionalus mąstymas gali suformuoti nepriklausymo niekam jausmą, kylantį iš suvokimo, jog esama dviejų pasaulių pakraščiuose. Vickermano (2002) tyrimų kontekste galbūt galima kelti klausimą, ar nepriklausymo niekam jausmas nėra kosmopolitinių nuostatų, šiuo atveju kaip specifinio identiteto pasirinkimo, savilegimacijos būdo, formavimąsi skatinantis veiksnys?

Anot Deboros Dash Moore (2006: 158), transnacionalizmas, kaip metodologinis įrankis, akcentuojantis skirtingus (lyginant su dar šio amžiaus pirmoje pusėje vykusia migracija) migrantų saistymosi su atvykimo ir kilmės visuomene būdus, nurodo būtinybę performuluoti ir kai kuriuos su antros kartos imigrantais susijusius tyrimo klausimus. Ji siūlo kelti klausimą, ar migrantus, kuriančius transnacionalius saistymosi su atvykimo ir kilmės visuomenėmis ryšius, taip pat galima vadinti transnacionaliais? Ar transnacionalizmas yra perduodamas iš kartos į kartą? Georgesas Fouronas ir Ninna Glick-Schiller (2002) teigia, kad vaikai, augantys transmigrantų šeimose, tampa dalimi transmigrantų kartos. Jie transnacionalią antrą imigrantų kartą apibrėžia kaip „visus individus gimusius kartoje, atsiradusioje tuomet, kai transnacionalius socialinius laukus sukūrė imigrantai, kurie gyvena ar yra socializuoti šiuose laukuose, nepriklausomai nuo to, ar jie yra gimę ar dabar gyvena emigracijos šalyje ar užsienyje“ (Fouron, Glick-Schiller 2002: 194). Šis apibrėžimas išplečia antros imigrantų kartos sampratą ir akcentuoja ne biologinę grupę – imigrantų vaikus, o istorinę kohortą, t. y. gimusius po to, kai dideli migracijos srautai sukūrė transnacionalius laukus (Moore 2006: 159). Iš esmės šis požiūris, kuriuo remiamasi analizuodama tyrimo duomenis, tai kvietimas permąstyti ilgą laiką dominavusius požiūrius į antros kartos imigrantų, kilusių iš Europos valstybių, perspektyvas.

„Žinau, kad esu ne visai lietuvis“

Pradėjusi mąstyti apie straipsnio struktūrą nusprendžiau pradėti nuo to, kas dažniausiai pateikiama straipsnio pabaigoje – nuo vienos iš apibendrinančių tyrimo duomenis išvadų. Tačiau šio straipsnio atveju, manau, ji pasitarnaus kaip struktūruojanti ir paaiškinanti minčių dėstymo logiką idėja. Ji yra susijusi su antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratomis.

Informantų pasakojimai atskleidė ambivalentiškas, pripažįstančias priskirtinumą, pasirenkamumą ir pasikeitimo galimybes, antros kartos lietuvių kilmės imigrantų, gyvenančių Londone, tautinės tapatybės sampratą. Iš esmės tokios sampratos implikuoja daugialypes arba, kitais žodžiais tariant, *brūkšnelines* tautines tapatybes. Dauguma informantų tautinę tapatybę konstruoja apjungdami buvimą lietuviu ir anglu, ir tik keli, manantys, jog lietuviškumo *pamiršti negalima*, vadina save lietuviais.

Lygindami save su Lietuvoje gyvenančiais lietuviais, antros kartos imigrantai brūkšnelinę tapatybę konstruoja naudodami sąvokas *ne visai lietuvis(-ė)*, *nepilnas lietuvis(-ė)*, „*biškį*“ *lietuvis(-ė)*. Lietuviškumą aiškindami išmokimu, atmintimi ir pilietybe, „nepilną lietuviškumą“ konstruoja

remdamiesi įsitikinimu ir patirtimi, jog nežinodami socialinių sąveikų reikšmių ir kodų Lietuvoje negali laisvai elgtis daugelyje situacijų. Kasdienio gyvenimo taisyklių nežinojimas jiems yra pagrindinis savęs apibrėžimo *ne-pilnu lietuviu(-e)* kriterijus. Ir priešingai, lengvas šalies, kurioje jie gyvena, kultūrinių kodų nuskaitymas ir habitualus vartojimas arba, kitais žodžiais tariant, sėkmingas kultūrinis, socialinis ir ekonominis saistymasis su visuomene, kurioje jie gyvena, yra pagrindinis veiksnys, skatinantis antros kartos imigrantus vadinti save anglais. *Žinojimas, kaip reikia daryti*, Angliją padaro *savesne* šalimi, namais:

Čia aš žinau, kaip viskas vyksta. O va, sakau, Lietuvoj jau aš nesu sava, nes aš grįžtu, aš nebežinau, kur kas yra ir kaip reikia daryti. O aš čia nueinu, aš čia laisvai jaučiuosi, aš žinau, kur nueit, ką pasakyti. Man čia yra laisviau, man čia yra patogiau negu Lietuvoj. Tikriausiai, kad čia jau visas mano gyvenimas yra jau nuo pat trylikos metų susistatęs. (Grytė, 21 m., kirpėja)

Tačiau bandydami suranguoti buvimą ir jautimąsi lietuviu(-e) ir anglu(-e), surikiuoti šias tapatybes pagal svarbą dauguma informantų teigia besijaučią labiau anglai nei lietuviai:

Aš tai sakyčiau, kad aš esu daugiau anglė... Tikrai aš sakyčiau, kad aš daugiau anglė. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Kitose straipsnio dalyse, analizuodami informantų pasakojimus, bandysime apčiuopti pagrindinius jų kasdienio gyvenimo konteksto aspektus, nukreipiančius jų tapatybės konstravimo būdus bei socialinius, kultūrinius ir simbolinius resursus, kuriuos pasitelkdami antros kartos imigrantai konstruoja savo lietuviškumą ir nelietuviškumą.

Daugiakultūrinė erdvė

Pagrindinis antros kartos lietuvių kilmės imigrantų tautinės tapatybės darybos procesą bei resursų pasirinkimą nukreipiantis dėmuo – daugiakultūriškumu kontekstualizuotos profesinės ar studijų veiklos, o dažnai ir privačių (šeimos ir artimų draugų) santykių erdvės.

Daugumos informantų, išskyrus Grytę, draugai yra skirtingos etninės kilmės londoniečiai: Linos patėvis – britas, Artūro gyvenimo draugė taip pat britė, Ingos draugas kilęs iš Nigerijos, Ugnės geriausias draugas – iš Serbijos, Liepos gyvenimo draugo tėvai jaunystėje gyventi į Angliją atvyko iš Kanados, Gintarė ilgą laiką artimai draugavo britu, kilusiu iš Šveicarijos. Daugiakultūriškumas, kaip viešos, o dažnai ir intymios aplinkos kontekstas šių imigrantų suvokiamas kaip kasdienybė, rutina, duotybė:

Man atrodo, aš daugiau visokių draugų turiu jų... Aš turiu vieną draugę tokią, jos vardas yra Ash, jinai britė, bet netikra britė, nu jinai gimė čia, bet jinai, jos senelės ir močiutė, ir tėvai iš Italijos, ir dar iš Afrikos, iš visur. Tai aš sakyčiau, man tai labai įdomu, nes daug žmonių, kurie sako, kad aš esu tikra anglė ar aš esu tikras anglas, jie iš tikrųjų maišyti, pavyzdžiui, jie pusiau iš Danijos, mama iš Danijos, tėvas anglas, ir man tai tiesiog labai įdomu. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūroje)

Daugiakultūriškumu kontekstualizuota socialinių santykių erdvė imigrantų tautinės tapatybės konstravimą veikia keliais būdais. Vienais atvejais ji nureiškina etniškumą kaip tarpusavio santykius struktūruojantį elementą, panaikina jo reprezentavimo būtinybę ir sureiškina kitus, dažniausiai profesinius, statusus – *identitetų paletę visuomet surikiuojama aktualiai, situaciškai ir istoriškai kontekstualiai*, ir jie turi būti vertinami tik tame kontekste (Čiubrinskas 2008: 19). Pavyzdžiui, kaip pasakojo Lina, universitete, kuriame ji studijuoja anglų literatūrą, skirtumai, brėžiami per etniškumo kriterijus, nėra įdomūs nei studentams, kuriantiems kolegiskus ar draugystės santykius, nei dėstytojams:

Kada būnu su draugais, jie pamiršta, kad aš iš kito pasaulio krašto atvažiavus. Universitete niekas nežino, kad aš atvažiavus, net kad, kaip mano vardas, jiems nelabai rūpi. Naują mokytoją turiu, tai jis sako: „O, koks gražus tavo vardas“, bet niekas neklausia, iš kur aš atvažiavau dėl to, kad mūsų universitete labai daug žmonių iš visų tokių pusių ir niekam net nerūpi. Visi tokie patys, visi, jei tu mokaisi, tai niekam nesvarbu. (Lina, 23 m., pardavėja)

Etninių skirtumų nureiškiminimą iliustruoja ir interviu metu išryškėjęs pačių informantų nesidomėjimas draugų etnine priklausomybe:

Na šiaip tai jo, dauguma draugų angliai... Bet aš... bet aš sakau, dabar matau, kad man reikia pagalvoti, kas jie, ir pasakyti, kad jie dabar yra britai ar ne, nes aš į juos nežiūriu, kaip į „tu britas, tu toks, tu anoks“, ta prasme, aš jų neskirstau į tai, kas jie yra, pagal tą savo pilietybę. Aš žiūriu į juos kaip į Siuzi, Ana, Andželi. Ir man... Ne, nu gerai, jos trys britės, bet aš nežiūriu į jas „o, jos britės!“ Tai nėra mano mintis. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Kitais atvejais, priešingai nei aprašytu, daugiakultūrinis kontekstas, kuriame veikia antros kartos imigrantai, lemia aktyvų tautinio / etninio identiteto vartojimą (įskaitant ir tokį, kurį pavadintume galios ar įgalinimo priemone), etniškumą paverčiantį unikalumo, išskirtinumo, savitumo ženklu, kurį norima pabrėžti, išryškinti. Tokioje situacijoje lietuviškas vardas tampa privalumu, atitinkančiu, pavyzdžiui, meno srities statuso kodus:

Toj mano srity tai kuo įdomesnis vardas, tuo tave ilgiau prisimins, negu kokį ten anglišką paprastą vardą, kur yra milijonai tokių. Labiau prisimins, man atrodo, tiesiog įdomiau. Ir todėl man tai tik padeda. Aš sakau: „Aš Liepa.“ Ir man *faina*, nes nu vis tiek ten daugiau tų Eni, Beti ir visokių... (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografija)

Tačiau jeigu dirbantys meno ir kultūros srityje informantai etninius skirtumus arba nureiškina, arba naudoja kaip tam tikrą privilegiją, tai verslo srityje dirbančių imigrantų patirtys yra kitokios. Informantai pasakojo, jog ieškant darbo verslo srityje darbdaviai neanglišką vardą sieja su nepakankamu anglų kalbos mokėjimu ar profesinių įgūdžių trūkumu ir dažniausiai pokalbiui dėl darbo nekviečia. Ieškodami išėjties iš nepalankios situacijos informantai siekia išryškinti savo angliškumą ir niveliuoti lietuviškumą. Tai daroma ne siunčiant, bet nunešant CV darbdaviui ir stengiantis gauti šansą pademonstruoti savo anglų kalbos gebėjimus arba net pakeičiant, „suanglinant“, informantų žodžiais tariant, lietuvišką vardą ir pavardę. Dažniausiai to pakanka, kad išankstinis negatyvus vertinimas būtų atmetas:

Visada, visada čia yra reikšmės, aš dėl to, aš visada, kai einu į darbą, aš visada pasirodau save, man tai labai svarbu, nes jeigu jie nesupranta, kad tu gali angliškai kalbėti, ir gerai, tai jie neduos tau darbo, man atrodo. Tai aš visada, kai einu, parodau savo CV, paklausiu, bet bandau kalbėt su jais kiek daugiau, kiek aš galiu, nes aš žinau, kad, kai jie tik supranta, kad aš iš tikrųjų tikriausiai ir nesu tikra, kaip ir tikra lietuvė, tai reiškia, kad jie įdarbins mane, tai tiesiog taip yra. Reikia stengtis parodyti tai, kad tu nu lyg ir nevisai lietuvė, nes man atrodo čia iš tikrųjų bet kur tu eini, taip ir būna. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Šie informantų pasakojimai atskleidžia, jog socialinių sąveikų kontekste etnis identitetas nureiškminamas ne tik tuomet, kai jis *nenaudojamas* tam tikrų socialinių santykių konstravimo erdvėje, bet ir tuomet, kai etninė priklausomybė tampa neigiamu socialinio statuso simboliu.

Trumpai apibendrinant išvalgas, kurias suponuoja daugiakultūriško konteksto analizė, galima teigti, jog kultūrinė ir etninė įvairovė, kurioje vyksta antros kartos imigrantų kasdienines sąveikos, įgalina buvimo ir lietuviu(-e), ir angliu(-e) pasirinkimą, tačiau pasiūlydama tokią galimybę kartu fragmentuoja tautinę tapatybę, *sulieja* jos ribas, sutrumpina elementų, pasirenkamų jos konstravimui, amplitudę.

„Aš gimiau Lietuvoj ir turiu atmintis...“

Bene svarbiausias informantų naudojamas tautinės tapatybės konstravime resursas, atsižvelgiant į informantų naratyvuose suteikiamą jam reikšmę, yra, informantų žodžiais tariant, išmokimas. Ne kilmė ar kalba, kaip, rodos, galima būtų tikėtis, o ankstyvoje vaikystėje vykusio socializacija lietuviškoje aplinkoje, suformavusioje tam tikrus mąstymo ir elgesio modelius, yra svarbiausias veiksnys, lemiantis antros kartos imigrantų buvimo lietuviu(-e) jausmą. Pavyzdžiui, Artūras, laikydamas save *ne visai angliu ir „biškį“ lietuviu*, pasakojo, jog lietuviu jį padaro

išmokti vaikystėje, jo žodžiais tariant, *kultūriniai pagrindai, arba „mores“*, kurie, jo įsitikinimu, *negali niekur dingti. To negalima panaikinti. Tai skirtingas kažkiek supratimas, mąstymas.* (Artūras, 25 m., muzikos prodiuseris)

Išmokimą informantai dažnai susieja su vaikystės prisiminimais, atmintimi. Vaikystės patirtis ir prisiminimus informantai suvokia kaip tai, ko neįmanoma išbraukti iš atminties, ko negalima pakeisti, kas išsivežama kartu išvykstant, kas lemia *kitokį*, lyginant su *vietiniu*, mąstymą ir elgesį:

Man atrodo jaučiuosi [lietuvė] todėl, kad aš iš tikrųjų gimiau Lietuvoj ir aš turiu tas... kaip čia... Irgi užmiršau... *memories* (*Interviuotojas: atmintį*), atmintis Lietuvos. Tai žinai, kur tavo atmintis, kai nors ir septyni metai tik buvau, čia yra daug atminčių ir žinai tų pirmų atminčių, tai dėl to ir jaučiuosi, kad aš vis dar kažkiek esu lietuvė, nes ten kažkiek užaugau, kažkiek atbuvau, kažkiek mokinaus, tai ir dėl to ir aš jaučiuosi lietuvė. Aš galvoju, jeigu aš grįžčiau, pavyzdžiui, metus ar daugiau, tai aš įprasčiau į tą kultūrą ir tikriausia, ir jau jaučiuosi, jaučiuosi daugiau kaip lietuvė, man atrodo. Nes, man atrodo, akcentas būtų *biškį* mažesnis, bet aš turiu, iš tikrųjų aš nežinau, tai va. (Milda, 24 m., vadybininkė)

Tai negali prisiversti pamiršti ką nors gi. Man atrodo, mes visi tokie... Nors gali sakyti, kad aš čia anglas, anglas, bet vis vien pašmoniškai prisiminsi vaikystės tą užaugimą, ten, kur buvai, ten, kur gyvenai, ką valgei. Gi viskas keičia tave. Visa tai... (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografija)

Tačiau kitaip, nei rodė ankščiau atliktų tyrimų duomenys (Kuznecovienė 2009a, 2009b), kuriuose dalyvavo vyresni emigrantai, Anglijoje užaugusiems informantams atmintis neturi stiprios nostalginės, emocinės ar romantinės dimensijos. Greičiau atmintis suvokiama kaip asmeninės istorijos dalis, biografijos faktas.

Pilietybė: „dabar aš lietuvė...“

Pokalbiai su informantais išryškino keletą pilietybės ir tautinės tapatybės ryšio sampratų, įrėminančių jų tautinės tapatybės konstravimo procesus. Pirmąją vadovaujasi dauguma Londone gyvenančių antros kartos Lietuvių kilmės emigrantų. Pilietybė jiems yra svarbiausias nacionalinės priklausomybės kriterijus ir saistymosi su valstybe svirtas. Pavyzdžiui, Aistė, atvykusi į Angliją būdama vos septynerių ir gyvenanti ten 15 metų, į klausimą apie pilietybę atsako: *Dabar aš lietuvė*. Lietuvos pilietybės turėjimas Aistei suponuoja nedvejotiną atsakymą – lietuvė. Toks požiūris rodo, jog pilietybė suvokiama kaip pagrindinis nacionalinės tapatybės rodiklis, paverčiantis sąvokas *pilietybė* ir *nacionalinė tapatybė* sinonimais. Kitais žodžiais tariant, kuo esi, priklausau nuo to, kokios šalies pilietybę turi, nepriklausomai nuo to, kur gyveni ir kokie dar ryšiai sieja su valstybe, kurios pilietybę turi.

Toks pilietybės ir nacionalinės tapatybės ryšio aiškinimas iliustruotų idealų vakarietiško, naudojant Brubakerio (1996) koncepciją, valstybinio identiteto veikimą. Tačiau klausantis informantų pasakojimų apie tai, kuo jie save laiko, pastebėjau, jog informantai dažnai vartoja žodžius: *aš jaučiuosi, aš žinau*. Kaip atskleidė informantų naratyvai, jų daroma skirtis tarp *būti* (arba *žinoti*) ir *jaustis*, sušvelnina griežtą pilietybės ir tautinės tapatybės ribą ir legitimuoja galimybę būti ir dar kažkuo kitu nei implikuoja turima pilietybė, tai yra konstruoti *brūkšnelinę* tapatybę. *Žinojimas*, grindžiamas vienu ar kitu nenuneigiamu socialiniu faktu (pavyzdžiui, turima pilietybe ar kilmės žinojimu), lemia lietuviškumo, kaip priskirto arba socialiai sunkiai perkonstruojamo bruožo, sampratą. Subjektyviai konstruojamas *jautimasis* atranda legitimaciją tapatybės pasirinkimo galimybės pripažinime.

Žinojimas, kuriuo naudojasi informantai ir kurio esmę išreiškia subjektyviai suvokiamas priskirtinumas, verčia daugumą antros kartos imigrantų skaidyti savo tautinę tapatybę į dvi dalis. Pavyzdžiui, Grytė laiko save lietuve, nes *žino*, jog jos tėvai ir ji pati yra kilusi iš Lietuvos, tačiau *jaučiasi* Grytė labiau angle nei lietuve:

Aš žinau, kad aš esu lietuvi, bet aš daugiausiai jaučiu, jau galvoju, kaip anglas galvotų. Dėl to, kad aš čia daugiau savo gyvenimo esu gyvenusi ir daugiau čia jau pripratus būti, bet nesakyčiau, kad visai anglė. Todėl, kad aš visada turėsiu tą gyvenimą Lietuvoje ir aš žinau, kur aš esu gimusi, ir viską. (Grytė, 21 m., kirpėja)

Kita tyrimo metu išryškėjusi pilietybės ir nacionalinės tapatybės sąsajų samprata yra būdinga informantams, nepripažįstantiems tautybės pasikeitimo galimybės. Jie atsieja pilietybę nuo nacionalinės tapatybės, tačiau pilietybę laiko esminiu saistymosi su valstybe elementu, aktyvaus dalyvavimo jos gyvenime veiksmu. Tokia pilietybės samprata nukreipia ir jų saistymosi su visuomene, kurioje gyvenama, trajektorijas. Pavyzdžiui, Liepa vadina save lietuvi, nes, jos nuomone, tapti angle neįmanoma. Tačiau turimą Lietuvos pilietybę mergina norėtų keisti ir tapti Jungtinės Karalystės piliete. Pagrindinis motyvas, kuriuo vadovaudamasi Liepa atsisakytų Lietuvos pilietybės, yra noras dalyvauti šalyje, kurioje gyvena, politiniame gyvenime, o tiksliau – turėti rinkimų teisę ir juose dalyvauti. Liepa keistų turimą pilietybę, jeigu netrukdytų finansinės priežastys. Būdama studentė, Liepa neturi reikiamos pinigų sumos brangiai kainuojančiai Jungtinės Karalystės pilietybės įgijimo procedūrai:

Bet aš iš tikrųjų norėčiau [pilietybės], nes man patinka politika, labai patinka, nes labai norėčiau balsuoti, bet kad pasiimčiau tą Anglijos pilietybę, reikia atsisakyti Lietuvos, ir antras dalykas yra tūkstantis svarų, vien dėl to, kad jie pažiūrėtų tavo *application*, kaip lietuviškai? <...> Už tas procedūras visas moki. Dabar aš tokių pinigų tikrai neturiu, nes aš studentė. O tai seniai būčiau pasiėmus. (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografiją)

Dvigubas – suvokiamas ir racionalizuotas per priskirtinumą, kurį indikuoja pilietybė, ir subjektyviai *prisiskirtas* per *jautimąsi* – priklausymas lemia dauge-lio Lietuvoje užaugusių emigrantų norą turėti dvigubą pilietybę:

Aš jaučiuosi, kad aš nesu pilna lietuvė, tai man būtų geriau, nes aš jaučiu, aš galvoju, kad būtų gerai, jeigu aš galėčiau abiejų turėti. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Milda laiko save lietuve ir neskaido savo tapatybės į buvimą lietuve ir angle. Ji pasakoja, kad turima Lietuvos Respublikos pilietybė jei nesukelia nepatogumų – *problemų su savo pasu neturiu, manęs niekada, kiek aš važiuoju į kitas, niekas nestabdė, nes turiu tokį pasą*. Tačiau siedama savo ateitį su Anglija ketina keisti turimą Lietuvos valstybės pilietybę į Jungtinės Karalystės.

Tačiau ne visi informantai ketina artimoje ateityje atsisakyti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės:

Nematau aš skirtumo, ar tu turėsi anglišką ar lietuvišką pasą. Man tai kažkaip esmės nesudaro, vis tiek ant angliško paso bus lietuviškas vardas ir pavardė, tai nesvarbu, kad bus antspaudas angliškas, vis tiek vardas ir pavardė bus lietuviška. (Vytautas, 19 m., darbininkas)

Toks apsisprendimas nepriklauso nuo jų saistymosi su Lietuva ir Anglija būdo, *brūkšnelinės* ar griežtai viena etnine priklausomybe apibrėžiamos tautinės tapatybės. Dažniausiai apsisprendimas nekeisti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės grindžiamas privalumų (kurių įgiję JK pilietybę neturi) paieška ir įsitikinimu, jog pase įrašytas lietuviškas vardas ir pavardė visuomet rodys jo *ne anglišką* kilmę.

Kosmopolitiškumas: „Man atrodo, tautybė nėra svarbi žmogui“

Dar vieną tautinės tapatybės ir pilietybės sąsajų sampratą išreiškia požiūris, glaudžiai integruojantis pilietybę ir tautinę tapatybę, tačiau abu šiuos saistymosi būdus vertinantis kritiškai. Tokia samprata būdinga studentams ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turintiems informantams. Ši kosmopolitinę tautinės tapatybės dimensiją išryškinanti samprata tautinę tapatybę ir pilietybę aiškina kaip būdą, kuris per piliečiui priskiriamas pareigas *pririša* jos turėtoją prie konkrečios visuomenės, ir kaip moralinę kliūtį, siekiant savirealizacijos, savo tikslų, kurie globaliame pasaulyje, informantų nuomone, neturėtų būti varžomi *įteritorinimo* saitais:

Man atrodo tautybė nėra svarbi žmogui. Žmogus yra nepriklausomas nuo šalies. Tai įtakoja, kaip jis mąsto, kaip jis yra užauginamas, bet tai neturi įtakoti to, kas jisai yra viduje, ko jis nori iš gyvenimo. Jeigu aš kažko noriu, tai ten mane turi stabdyti

ar padėti, kad aš esu iš kažkokios tautos. Manęs niekas neturi stabdyti. Aš galiu važiuoti gyventi bet kur, kur galėsiu dirbti, ką noriu dirbti, o ne ką man siūlo. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Anglijoje užaugusi Gintarė yra pasiruošusi keisti gyvenamąją vietą atsižvelgiant į galimybes realizuoti save profesinėje veikloje, pozityviai veikti, keisti savo gyvenimą. Tačiau ji neketina atsakyti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės. Gintarės apsisprendimą paaiškina ne vienokiais ar kitokiais ryšiais konstruojamas saistymasis su Lietuva, bet atvirksčiai – abejingumas valstybiniam saistymuisi ir individo įteritorinimui, kurį, jos nuomone, konstruoja pilietybė:

Na, aš nesakyčiau, kad jaučiuosi anglė, ir aš tikrai nesakyčiau, kad jeigu, pavyzdžiui, man duotų galimybę, pasirinkti tarp lietuviško ar angliško paso, aš tikrai rinkčiausi lietuvišką pasą, kam man tas angliškas pasas, nes aš nesieju savo tolesnio gyvenimo su Anglija. Ne tai, kad aš sakau, aš išvažiuosiu iš čia, bet ta prasme... Nėra to, kad čia kas mane rištų, lygiai taip pat ta prasme, man atrodo, kad aš galiu išvažiuoti kur aš noriu ir kada aš noriu, ir nėra čia taip, kad o, tu čia turi pasilikti ir taip toliau. Ta prasme, bet aš tą patį galvoju ir apie Lietuvą, kad aš irgi galiu ten grįžti kada noriu. Ten manęs niekas, ta prasme, manęs ten niekas neįpareigoja nei pasilikti, bet nėra taip, kad kažkas trauktų parvažiuoti. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Aistė taip pat neigiamai vertina tautinę tapatybę, tačiau savo požiūrį grindžia kitais nei Gintarė argumentais. Aistė tautinėje tapatybėje išvelgia negatyviais *kitoniškumo* vertinimais paremtą skirties tarp socialinių grupių ar individų darybą, kuria, jos nuomone, dažnai manipuluojama viešoje ir privačioje erdvėse. Mergina nureikšmina tautinę priklausomybę kvestionuodama reikšmingų kultūrinių skirtumų tarp europiečių pagrįstumą. Aistės vertybių skalėje bendražmogiškosios vertybės iškeliamos aukščiau nei, jos manymu, tautinės tautybės implikuojami skirtumai. Jos įsitikinimu, žmonės pradeda daryti skirtumus patys, kalbėdami apie tai, kas jiems yra tautybė:

Man atrodo, kad visai nesvarbu tautybė. Problemų yra, kai tu pradedi sakyti, kas yra svarbu, kas nesvarbu, aš esu šitas, aš esu tas. Tu pats padarai skirtumą tarp savęs ir kitų žmonių. Tai, pavyzdžiui, aš sakyčiau, aš esu tikrai lietuvė, Jūs nesat, nesat lietuviai, jeigu aš čia atvažiuočiau iš Lietuvos. Bet aš sakyčiau, kad visai nesvarbu, nes mes esam iš tikrųjų visi europiečiai ir mes turim labai panašias kultūras, gal ne visai tokias pačias, bet vis tiek panašias. Tai, man atrodo, iš tikrųjų nesvarbu, iš kur tu esi, tik svarbu, kad tu gali suprast vienas kitą, kad jūs galėtumėte gražiai elgtis vienas su kitu ir tiesiog gyventi kartu. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Kosmopolitines Anglijoje užaugusių emigrantų nuostatas išryškina požiūris, didžiausią reikšmę žmonių tarpusavio santykiuose suteikiantis humanistinėms vertybėms ir nuvertinantis tautinį angažavimąsi:

Mes su žmona savotiškai dažnai pagalvojam, kad mes pagal statusą, pagal pasą priklausome lietuvių tautai. Bet kažkaip tai galbūt čia mūsų subrendimo požiūris.

Kažkaip tai taip įdomiai, bent jau man asmeniškai atrodo išvis, kad žmonės per daug ir per stipriai, būna, akcentuoja savo šalį. Man atrodo, visi žmonės turėtų suprast, kad mes visi esam žmonės ir kad tai yra daug svarbiau nei iš kokios šalies mes esam. (Povilas, 26 m., IT specialistas)

Tačiau kosmopolitinės nuostatos nėra nepavaldžios situaciškumui ir imigrantų veiklos kontekstui (Werbner 1999; Glick-Shiller, Darieva, Gruner-Domic 2011). Priklausydami nuo jų įtakos, kosmopolitai, viena vertus, deklaruoja ir praktikuoja atvirumą bei imlumą skirtingoms kultūrinėms patirtims, kitioniškumui, tačiau, kitą vertus, nežiūrint į tai, kad jie gali atvirai ir intensyviai sąveikauti su skirtingų etninių grupių žmonėmis, reikiamu momentu jie sureikšmina nacionalinę ar etninę skirtį ir pabrėžia priklausymą skirtingoms nacijoms ar etninėms grupėms (Werbner 1999). Kosmopolitų atvirumas kitioniškumui ne visuomet reiškia šių skirtumų ignoravimą ir jų, kaip socialinio instrumento ar socialinės tapatybės darymo resursų, nevartojimą. Šį paaiškinimą iliustruoja Gintarės žodžiai:

Būna situacijų, kai man yra malonu sakyti, kad aš esu lietuvė, nes mane tai daro skirtinga iš kitų. <...> Ten man smagu yra atsakyti, kad aš iš Lietuvos, kad aš iš tokios galbūt jiems egzotiškos šalies. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Pilietybė – vienas svarbiausių tautą formuojančių elementų, neatsižvelgiant į tai, ar tauta apibrėžia save akcentuodama etniškumo ar pilietiškumo kriterijus (Brubaker, 2004: 136–140; Zimmer, 2003: 174). Pilietybės institutas skirtas suvienyti valstybę, teritoriją, žmones (Castles, Davidson 2000: 2). Pokalbiai su antros kartos informantais atskleidė, jog daugumai informantų pilietybė yra itin svarbus saviidentifikacijos lietuviu(-e) kriterijus. Tačiau Lietuvos Respublikos pilietybė, dažnai informantų suvokiama kaip vaikystėje priskirtas, bet nepasirinktas bruožas, *neįpraktinama per konkrečias veiklas*, nėra patvarus jų ryšio su Lietuva saitas.

„Lietuvių kalba nelabai didelė mano gyvenime“

Nors mąstydami apie tai, kas juos *padaro* lietuviais, dauguma informantų minėjo ir lietuvių kalbos mokėjimą, tačiau kalba, konstruojant ir pasitvirtinant lietuviškumą, nėra tokia svarbi kaip pilietybė, *išmokimas* ar tėvų kilmė.

Informantai turi labai skirtingus lietuvių kalbos įgūdžius. Santykinai matuojant galima sakyti, jog trečdalis jų lietuviškai kalba sklandžiai, be akcento ir klaidų. Kitas trečdalis informantų kalba gerai, tačiau dažnai pamiršta lietuviškus žodžius, jų kalboje girdimos nelietuviškos intonacijos. Daugiau kaip trečdalis tyrime dalyvavusių antros kartos informantų kalba su ryškiu akcentu, klaidomis, neretai jiems trūksta lietuviškų žodžių. Tačiau visi be išimties informantai puikiai kalba angliškai, angliškai jiems kalbėti lengviau nei lietuviškai:

Aš lietuvių šneku, bet tai nelabai, nelabai, galvoju, dėl to kad aš... Lietuvių kalba nelabai didelė mano gyvenime yra, aš daugiausiai angliū... Tai kartais, jei skambinu kažkam kur nedažnai šneku, visada galvoju, kad aš nemoku lietuvių kalba daugiau. Moku, bet man reikia atsiminti kartais, nes jei nešneku, kaip dabar, kaip trys mėnesiai buvau universitete, tai pamirštu. (Lina, 23 m., pardavėja)

Puikiai lietuviškai kalbantiems imigrantams lietuvių kalba yra svarbi jų tapatybės dalis, ir tai rodo jų noras mokytis lietuvių kalbos savo būsimus draugus ar gyvenimo draugus, nežiūrint į tai, jog renkantis gyvenimo draugą nė vienas antros kartos imigrantas etninei priklausomybei reikšmės neteikia:

Man atrodo svarbu, kad man jis patiktų ir būtų geras žmogus, ir apie tautą tai negalvoju. Svarbu, kad mes nors viena kalba susikalbam, tokia pačia. (Milda, 24 m., vadybininkė)

Man tai būtų labai svarbu, aš sakyčiau, jeigu aš turėčiau vaikus, tai aš tikrai siunčiau, siųsčiau, juos į lietuvių kalbą pamokas ar kažką panašiai. Ir jeigu tekėčiau už žmogų, už vyrą, tai ir turėčiau mokinti jį lietuviškai, nes man atrodo, kad labai svarbu, kad galėtume kalbėti tarp viena kitu ir su tėvais, ir su močiute, kad galėtų kalbėti, tai jo. Ir aš tikriausiai taip pat ir daryčiau, jeigu jis kita kalba kalbėtų. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Tačiau silpniau lietuvių kalbą mokančių imigrantų atveju, skirtingai nei aprašytu ankščiau, lietuvių kalba tampa ženklu, patvirtinančiu jų *brūkšnelinėje* tapatybėje buvimą angli(-e), o ne lietuviu(-e). Kritiškos Lietuvoje gyvenančių giminaičių ar kitų žmonių, su kuriais informantai bendrauja lietuvių kalba, reakcijos, pabrėžiančios kalbos nemokėjimą, užaštrina ne tik neigiamą imigrantų savo lietuvių kalbos gebėjimų vertinimą, bet ir šių gebėjimų lyginimą su anglių kalbos gebėjimais. Lietuvių kalbos nemokėjimą informantai lygina su puikiu anglių kalbos mokėjimu ir šį paverčia bene svarbiausiu buvimo angli(-e) kriterijumi:

Kartais yra sunku lietuvių kalbėti dėl to, kad, kada šneki su žmonėmis, nedažnai šneku [lietuviškai], aš daugiausiai šneku angliū. Aš namuose lietuviškai nedažnai šneku arba su močiute per *Skype* 'a, arba einu pas savo dėdę, tada aš šneku, nes visi šneka. Bet taip tai ne. Tai kartais, jei skambinu kažkam, kur nedažnai šneku, visada galvoju, kad aš nemoku lietuvių kalba daugiau. Moku, bet man reikia atsiminti kartais, nes jei nešneku, kaip dabar, kaip trys mėnesiai buvau universitete, tai aišku „biškiuką“ pamirštu, reikia pusę valandos duok ir vėl galiu šnekėti, bet tai taip, ir kažkaip nepatinka kaip taip būna. (Lina, 23 m., pardavėja)

Man atrodo, kas padaro mane angli yra kalba. Dėl visa ko man atrodo, aš geriau kalbu angliškai, aš galiu viską ištarti geriau, žinai, aš skaitau daugiau angliškai. Jei-gu aš, pavyzdžiui, jeigu aš einu į biblioteką, aš galvočiau, ar geriau lietuvišką knygą paimti skaityti, ar anglišką. Iškart galvoju geriau anglišką, nežinau visi draugai angliškai ir anglai, tai galiu kalbėti su jais (pauzė) man atrodo dėl to. (Povilas, 26 m., IT specialistas)

Nacionalizmo konstravimo teorijose kalba visuomet minima kaip itin reikšmingas nacionalinės tapatybės konstravimo resursas (Brubaker 2004: 136–140; Zimmer 2003: 174). Tačiau mūsų informantai lietuvių kalbai ypatingos tautinės tapatybės bruožo reikšmės nesuteikia. Interviu metu nė vienas informantas, mąstydamas apie tai, kodėl vadina save lietuviu(-e), nei pirmu, nei antru bruožu nenurodė kalbos. Atvirkščiai, neretai suvokimas, jog lietuviškai kalbėti sunkiau nei angliškai, tampa buvimo *labiau anglu(-e)* pasirinkimu.

Apibendrinimas

Antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratos yra ambivalentiškos, apjungiančios iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus elementus. Tautinė tapatybė suvokiama ir kaip priskirta, ir pasirenkama, ir pasikeičiama. Tokios sampratos pasirinkimą (ar susiformavimą) paaiškina daugiakultūrinis Londono kontekstas ir transnacionalinė erdvė, kurioje jie veikia. Ji įgalina ir legitimuoja daugialypių arba, kitais žodžiais tariant, *brūkšnelinių* tautinių tapatybių išreiškiančių buvimą ir lietuviu(-e), ir anglu(-e) konstravimą ir *pašalina* jos naudojimo kliūtis. Tačiau lygindami kasdienių sąveikų reikšmių žinojimą Lietuvoje ir Anglijoje, dauguma antros kartos imigrantų teigia besijaučią daugiau anglais, negu lietuviais.

Lietuviškumo *išmokimas* vaikystėje, prisiminimai ir pilietybė informantų suvokiami kaip svarbiausi resursai, leidžiantys jiems vadintis lietuviais. Lietuvių kalba, kaip tautinės tapatybės bruožas, daugumai antros kartos imigrantų nėra tokia svarbi kaip lietuviškumo *išmokimas* ankstyvoje vaikystėje ar pilietybė. Silpniau lietuvių kalbą mokančių imigrantų atveju lietuvių kalba tampa ženklų, patvirtinančių dviguboje tapatybėje jų buvimą anglu(-e), o ne lietuviu(-e). Dažnai ir nedidelį lietuvių kalbos įgūdžių trūkumą informantai priešpriešina puikiam anglų kalbos mokėjimui ir šį paverčia bene svarbiausiu buvimo anglu(-e) kriterijumi.

Dauguma Anglijoje užaugusių lietuvių kilmės emigrantų pilietybę suvokia kaip pagrindinį nacionalinės tapatybės bruožą. Lietuvos pilietybės turėjimas jiems reiškia buvimą lietuviu(-e). Lietuvos Respublikos pilietybė, be išmokimo, yra vienas svarbiausių elementų, verčiantis juos vadinti save lietuviais net ir tuo atveju, kai tautinė saviidentifikacija nėra tokia vienakryptė, kaip rodo pasas. Lietuvos pilietybė suvokiama greičiau kaip vaikystėje priskirtas, bet ne pasirinktas bruožas ir nerealizuojama per buvimą piliečiu. Nacionalinė tapatybė, konstruojama per priskirtą pilietybę ir atsiminimus, kurie neturi itin ryškios nostalginės ar emocinės dimensijos, o apima asmeninės istorijos dalį, tampa itin nepatvaria – retai bepatvirtinama per diskursyvines praktikas ir veiklas. Turima Lietuvos Respublikos pilietybė toleruojama, tačiau laikinai. Dėl intensyvesnio

ir gilesnio saistymosi, buvimo savu(-a) ir namų jausmo dauguma Anglijoje užaugusių emigrantų ketina arba norėtų ją keisti į valstybės, kurioje gyvena, pilietybę. Nors jų saistymosi su Anglija naratyvuose akcentuojama visų pirma akultūracija – labiausiai susiejantis su šalimi, kurioje gyvena, veiksnys, pilietybės pasikeitimo ketinimai ir motyvai rodo ir valstybinio saistymosi su visuomene, kurioje gyvenama, nuostatas.

Antros kartos lietuvių kilmės imigrantų saistymosi / nesisaistymo su kilmės ir gyvenama visuomene būdų įvairovėje gana ryški yra ir kosmopolitiškumo dimensija. Požiūriai, tautinėje tapatybėje išvelgiantys kitoniškumu grindžiamos socialinės skirties darybos galimybes, tautinių, o ne bendražmogiškų vertybių puoselėjimą ir įpareigojančių saitų, sudarančių barjerus teritorijų ribas ištrinančiam mobilumui, kūrimą, leidžia kalbėti apie kosmopolitišką žvilgsnį į valstybinius ir nacionalinius saistymusis.

GAUTA 2014 11 03

PRIIMTA 2014 12 15

LITERATŪRA

- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge MA: Harvard University
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casles, S., Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging*. London: Macmillan Press.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos. In: Čiubrinskas, V., Kuznecovienė J. (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 7–25.
- Fouron G. E., Glick-Schiler, N. (2002). The generation of identity: redefining the second generation within a transnational social field. In: Levitt, P., Waters M. C. (eds) *The changing face of home: the transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Gans, H. (1992). Second-generation decline: scenarios for economic and ethnic future of the post- 1965 American immigrants. *Ethnic and Racial Studies*, 15(2), p. 173–193.
- Glick Schiller, N., Darieva, T., Gruner-Domic, S. (2011). Defining cosmopolitan sociability in a transnational age. *Ethnic and Racial Studies*, 34(3), p. 399–418.
- Hansen, M. L. (1938). *The third generation immigrant*. Illinois: Augustana Historical Society in Rock Island.
- Jurva, K., Jaya, P. (2008). Ethnic identity among second-generation Finnish immigrant youth in Canada: Some Voices and Perspectives. *Canadian Ethnic Studies*, 40(2), p. 109–128.

- Korkiasaari, J., Roinila, M. (2005). Finnish North Americans today. *Journal of Finnish Studies*, 9(2), p. 98–116.
- Kuznecovienė, J. (2009a). Lietuvių imigrantų Anglijoje, Airijoje ir Ispanijoje išitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos. *Filosofija, Sociologija*, 2, p. 96–103.
- Kuznecovienė, J. (2009b). Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje, Norvegijoje. *Filosofija, Sociologija*, 4, p. 283–291.
- Moore, D. D. (2006). At home in America? Revisiting the second generation. *Journal of American Ethnic History*, 25(2/3), p. 156–168.
- Plaza, D. (2009). The construction of a segmented hybrid identity among one-and-a-half generation and second-generation Indo-Caribbean and African Caribbean Canadians. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 6(3), p. 207–229, DOI: 10.1207/s1532706xid0603_1.
- Portes, A., Rivas, A. (2011). The adaptation of migrant children. *The Future of Children*, 21(1).
- Portes, A., Zhou, M. (1993). The new second generation: segmented assimilation and its variants. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530.
- Rayaprol, A. (2005). Being American, learning to be Indian: gender and generation in the context of transnational migration. In: Thapan, M. (ed) *Transnational migration and the politics of identity*. New Delhi: Sage Publications, p.: 130–149.
- Sarup, M. (1996). *Identity, culture and the post-modern world*. Edinburg: Edinburg University press.
- Simmons, A., Plaza, D. (2006). The Caribbean community in Canada: transnational connections and transformations. In: Wong L., Satzewich V. (eds.) *Canadian transnational communities*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Timmerman, Ch., Vanderwaeren, E., Crul, M. (2003). The second generation in Belgium. *International Migration Review*, 37(4).
- Uiel, N. (1994). *Symbolic Ethnicity* of Israeli-Americans: second generation Israeli immigrants in Chicago. *Israel Studies Bulletin*, 10(1), p. 7–10.
- Vickerman, M. (2002). Second-generation West Indian transnationalism. In: P. Levitt, M. Waters (eds.) *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Warner, L. W., Srole, L. (1945). *The social system of American ethnic groups*. New Heaven, CT: Yale University Press.
- Werbner, P. (1999). Global pathways. Working class cosmopolitans and the creation of transnational ethnic worlds. *Social Anthropology*, 7(1), p. 17–35.
- Zimmer, O. (2003). Boundary mechanisms and symbolic resources: towards a process-oriented approach to national identity. *Nations and Nationalism*, 9 (2), p. 173–193.

Memory, learning and citizenship in the identity construction of second-generation Lithuanian immigrants: case of London

Jolanta Kuznecovienė

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS
E-MAIL: J.KUZNECOVIENE@SMF.VDU.LT

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 29–47 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: The article deals with the resources and the methods of national identity enactment among second-generation immigrants. It is based on qualitative data, twelve in-depth interviews, conducted in London in March and April of 2013. Several conclusions could be drawn from the findings. First, the national identity of second-generation immigrants is ambivalent. It appears to include both prescribed and achieved markers of identity, and it also leaves space for change. Second, the context of transnationalism and multiculturalism enables the construction of a hyphenated identity – Lithuanian-British. Third, second generation immigrants could be identified as English due to their ability and easiness to read culture codes and modes of habitual consumption of the country they live in. Fourth, the most important basis for immigrants to call themselves Lithuanian is learning to be Lithuanian: in childhood and also memory of having Lithuanian citizenship. However, the national identity of this particular type is assumed to be “prescribed,” and it is not backed up by enactment of citizenship and memory. It lacks nostalgia and emotional dimension related to the country of origin. It is only revealed as personal history and is fragmented, fluid and rarely proven by activities, practices and discourse.

Keywords: second generation immigrants, national identity, citizenship, memory.